

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ЖИТТЄЗНАЧУЩІ ЦІННОСТІ»

О. М. ТКАЧЕНКО, головний спеціаліст відділу організаційно-аналітичного забезпечення департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України
E-mail: tkachenko.vak@gmail.com

***Анотація.** У статті розкривається сутність поняття «життєзначущі цінності», що розглядаються нами як феномен, який є благом для людини спрямованим на утвердженні її в бутті, реалізації її творчих можливостей. Вказується, що життєзначущі цінності втілюються не тільки у кодексах поведінки, педагогічних вимогах, а й у мистецтві і літературі, а відтак інтеріоризуються людиною і стають імперативами, мотиваторами при прийнятті рішень та діяльності. У структурі життєзначущих цінностей виділяються цінності природи, життя, здоров'я, істини, мудрості, справедливості, мирного співжиття. Зауважується, що для виживання народу, у ситуації зовнішньої агресії, внутрішнього збурення (Е. Берн) важливими є національні (патріотизм) і громадянські цінності (демократія).*

***Ключові слова:** життєзначущі цінності, ціннісне ставлення, добро, здоров'я, істина, патріотизм, мирне співжиття.*

Актуальність (Introduction). Кожна людина є творцем власної особистості. Це залежить від вибору нею визначеної системи цінностей, які переводяться у внутрішній план, стають особистим надбанням, а відтак – визначають діяльність і поведінку. На сучасному етапі розвитку українського суспільства і держави, коли триває боротьба за незалежність, народ протистоїть зовнішнім і внутрішнім загрозам, важливо забезпечувати виховання у молоді ставлень до предметів і явищ оточуючого світу на основі життєзначущих цінностей. Такі цінності, з розвиненою на їх основі сукупністю психологічних утворень, є необхідною умовою функціонування зрілої особистості, здатної до розбудови української держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Сутність поняття «цінності» досліджувалася у різних аспектах: філософському, психологічному та педагогічному. Філософське розуміння цінності має певні особливості. Її зміст характеризується через виділення цілого ряду ознак, притаманних формам суспільної свідомості: значущість, нормативність, корисність, необхідність, доцільність (С. Анісімов, Л. Архангельський, О. Дробницький, А. Здравомислов, М. Каган, В. Сагатівський, В. Тугарінов, В. Ядов та ін.). Психологічні механізми їх розвитку досліджували К. Абульханова-Славська, М. Боришевський, Л. Виготський, Ж. Вірна, А. Деркач, В. Знаков, З. Карпенко, В. Клочко, І. Кон, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, С. Максименко, Е. Помиткін, С. Рубінштейн, В. Семіченко, Т. Титаренко та ін. Зміст та структура морально-етичних цінностей у педагогічному контексті обґрунтовані в роботах Т. Аболіної, І. Бега, О. Вишневського, Е. Корнієнко, М. Красовицького, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та ін.

Мета (Purpose) статті – розкрити сутність і структуру поняття «життєзначущі цінності».

Методи (Methods). При підготовці статті використовувались як теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, індукції, дедукції, ретроспекції), так і емпіричні методи (експертної оцінки, спостереження).

Результати (Results). Вперше поняття «цінність» визначив І. Кант, який визнавав її вищим принципом людської поведінки. Але на сьогодні існують різні трактування цього поняття.

Академічний тлумачний словник української мови надає декілька значень цього поняття, але у контексті нашого дослідження важливим є таке: «цінність – це те, що має певну матеріальну або духовну вартість» [1].

У філософському словнику «цінність» трактують як «поняття, що характеризує безумовні незаперечні основи людського буття» і як «значення певних предметів, явищ, процесів для людини, соціальних груп, суспільства в цілому» [2, с.423].

Сьогодні поширеним є виділення напрямів виховання, які складають основу його змісту (моральне, розумове, національне, естетичне, фізичне, екологічне, правове, громадянське тощо). Проте, все більшої ваги у вихованні набуває системно-ціннісний підхід.

Як слушно зауважує Ю. Щербакова обидва розуміння поняття «цінність» іноді в реальному житті заперечують одне одного: те, що у філософії розглядається як цінність – свобода, доброта, істина – для окремої людини може і не становити інтересу. Конкретні предмети, цінні для індивіда, у філософському сенсі можуть і не бути цінністю. Поняття «цінність» можна зіставити з «сутність людини», яке не завжди тотожне індивідуальному людському існуванню [3].

А. Здравомислов трактує цінності як інтереси, що відокремилися під час історичного розвитку завдяки поділу праці у сфері духовного виробництва. Предметами цих інтересів є певний духовний зміст, який полягає в особливій концентрації почуттів і думок, що втілюється в зразках прекрасного, істинного, доброго, шляхетного [4]. Цінності виявляються внаслідок узагальнення соціального досвіду, утілюють у собі суспільні ідеали.

В. Долженко трактує цінності як властивості того чи іншого предмета, явища задовольняти потреби, інтереси, бажання людей, а також ставлення суб'єкта до предметів і явищ реальності, яке виражається ціннісними орієнтаціями, соціальними настановами та якостями особистості. Він зазначає, що загальнолюдські цінності – це цінності, притаманні людям усіх епох і народів, усіх класів та соціальних прошарків, а національні цінності у загальному вигляді є обмеженням загальнолюдських цінностей рамками конкретного народу, конкретної нації, яке проявляється у культурі, традиціях і обрядах того або іншого народу [5].

Н. Юхименко доходить висновку, що цінності виростають із об'єктивних потреб людини, які формуються усвідомлено і трансформуються в інтереси лише за умови задоволення базових і фізіологічних потреб [6].

Досліджуючи формування ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства, Н. Сорокіна визначає цінності як особливе соціальне явище, що є найважливішим фактором, який стимулює, мотивує поведінку та вчинки індивіда, регулює його особисте й суспільне життя й одночасно виступає як спосіб та результат самореалізації особистості. Оскільки система цінностей є однією з основних характеристик особистості, то, спираючись на неї, людина

демонструє внутрішню готовність здійснювати ті чи інші дії з метою задоволення потреб, запитів чи інтересів, визначає спрямованість своєї поведінки. Цінності, відбиваючись крізь призму індивідуальності, входять до структури особистості у формі особистісних цінностей, або ціннісних орієнтацій, та є джерелом мотивації її поведінки. Ціннісні орієнтації є настановами щодо тих чи інших цінностей суспільства, які поділяються особою, є метою її життєдіяльності, а тому набувають функцій найважливіших регуляторів соціальної поведінки членів суспільства [7].

Отже, цінності – це певні культурні стандарти, які є інструментом для самовизначення як особистості, так і суспільства. А ціннісна система людини, за І. Бехом, – це складно побудований регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплюють зовнішній для людини світ і саму людину в усіх її об'єктивних характеристиках [8].

Складна природа цінностей зумовила й різні підходи до їх класифікації. За В. Франклом, існують універсальні, загальні цінності, що ґрунтуються на трьох складових людського буття: духовності, свободи і відповідальності.

Науковці також розглядають духовні вартості як ієрархічну систему ідеалів, цілей та понять і репрезентують її п'ятьма сферами функціонування цінностей: абсолютні вічні (загальнолюдські), національні (культурно-національні), громадянські (суспільні), сімейні та вартості особистого життя. Особистісні цінності складають внутрішній стрижень особистості. Це психологічне новоутворення, що відображає найбільш безпосередньо значущу для суб'єкта узагальнену сферу довкілля, через ставлення до якої він виділяє, усвідомлює і утверджує себе, своє "Я", і в результаті цього ця сфера стає простором його життєдіяльності [9].

Серед наукових надбань філософів і соціологів знаходимо класифікації цінностей на предметні і суб'єктні, життя і культури, цінності-засоби та цінності-цілі, цінності відносні і абсолютні. Якщо взяти за основу критерій структурування сфер суспільного життя, то в системі цінностей виділяють релігійні цінності, цінності моралі, техніко-технологічні цінності, економічні цінності, політичні цінності, естетичні цінності, вітальні цінності [10].

Окремі вчені (О. Вишневський, П. Підкасистий, Е. Шпрангер, В. Франкл) стверджують, що в основі змісту виховання лежить формування ставлень людини до важливих загальнолюдських і національних цінностей або формування на основі цінностей певних типів людини (Е. Шпрангер). Ключовими тут є такі поняття: «ставлення» – це вибірково встановлений у свідомості суб'єкта зв'язок з об'єктом оточуючого світу, що проявляється в раціональній (вербальна), емоційній (переживання, психічні стани), практичній (вчинок, поведінка) формі; «цінність» – це поняття, яке вказує на людську, соціальну і культурну значимість певних явищ і предметів діяльності. Цінність є світоглядною орієнтацією людини, уявленнями, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеал, моральність, добро, красу.

Будь-які події та явища в природі, суспільстві, житті індивіда сприймаються ним не лише за допомогою науково обґрунтованих теорій, а й пропускаються через призму власного ставлення до них. З огляду на це спробуємо дати визначення поняттю «ціннісне ставлення» – це вибіркового, раціонального, емоційного і діяльнісно-практичного зв'язку людини з різними предметами і явищами оточуючої дійсності на основі їх особистої, соціальної і культурної значимості. Це коли людина бачить у певних об'єктах, предметах, сутностях

певну корисність. Вони оцінюються в плані добра і зла, істини чи хибності, краси чи потворності, допустимого чи забороненого, справедливого чи несправедливого, піднесеного чи ницого тощо.

В основі ціннісного ставлення людини до світу лежить значущість, тому виокремлюється категорія «життєзначущі цінності». До них належать життєзначущі предмети, природні утворення, продукти людської діяльності (матеріальні і духовні). Предметні цінності можуть бути виражені в поняттях, уявленнях або в емоційно-образній формі.

Серед базових життєзначущих цінностей можна виділити такі: життя, здоров'я, добро, воля, істина, мудрість, справедливість, природа, мирне співжиття.

Життя. «Життя, яким би воно не було, є благом, вище за яке нема нічого», – відзначав Л. Толстой. Прослідковуються різні підходи до трактування життя як найвищої цінності: цінність життя людини – в житті для суспільства, а не в житті для себе, тобто міра цінності життя визначається відповідністю життєдіяльності людини інтересам суспільства; життя є цінністю саме собою, у самоусвідомленні людини; цінність життя обумовлена сенсом життя, тобто життя є цінним за наявності у нього сенсу; життя людини і взагалі всього людства є найвищими цінностями еволюції космосу; час і погляд людини на саму себе змусили її цінувати життя і знаходити у ньому сенс [11].

Здоров'я. Це природна, абсолютна і неминуща життєва цінність, що займає один із верхніх щаблів на ієрархічній градації цінностей. Від ступеня володіння здоров'ям залежить рівень задоволення практично всіх потреб людини. Потреба в здоров'ї має загальний характер, властива окремим індивідам і суспільству. Розрізняють особисте здоров'я і суспільне здоров'я населення. Погляд на здоров'я як на найвище за значенням життєве благо має тисячолітню традицію, але наукові форми знаходять тільки в сучасності. Пропонується виділяти три рівні цінностей здоров'я: біологічний – початкове здоров'я; соціальний – здоров'я як міра соціальної активності; особистий, психологічний – здоров'я не як відсутність хвороби, а як заперечення її в змісті подолання. Безтурботне ставлення людини до свого здоров'я завдає соціально-економічну і морально-психологічну шкоду сім'ї, виробничому колективу та суспільству.

Добро. Це реалізована свобода, абсолютна кінцева мета світу. Добро є визначена ідея, єдність поняття волі і особливої волі. Добро, за Г. В. Ф. Гегелем, є істина особливої волі, але воля є лише те, до чого вона себе вважає: вона не є доброю за природою, але може лише завдяки роботі над собою стати тим, що вона є. З іншого боку, саме добро без суб'єктивної волі є лише позбавлена реальності абстракція, і реальності воно повинне набути лише завдяки суб'єктивній волі. У розвитку добра міститься три ступені: 1) добро є для мене як особлива воля, і я її знаю, 2) висловлюється, що є добро, і розвиваються особливі визначення добра; 3) врешті, визначення добра для себе, особливість добра як нескінченної для себе суцільної суб'єктивності. Це внутрішнє визначення добра є совість [12]

Істина – це мета, до якої спрямоване пізнання. Істина одна, вона об'єктивна, оскільки містить знання, яке не залежить ні від людини, ні від людства, але вона в той же час і відносна, тому що не дає вичерпного знання про об'єкт.

Мудрість. Мудрістю давні мислителі вважали вміння пов'язувати одні явища з іншими, представляти світ у цілісності як космічний порядок. Мудрістю вважалася налаштованість розуму на суть проблеми, на оригінальне її вирішення, до якого приводять глибокі знання і роздуми. «Мудрість – прагнен-

ня людини пізнати нескінченне», – цю думку приписують одному з перших давньогрецьких мудреців – Піфагору.

Справедливість – загальне співвідношення цінностей, благ і конкретний розподіл їх між індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленню про сутність людини і її невід’ємні права. Вона передбачає відповідність між практичною роллю різних індивідів у житті суспільства та їх становищем, між їх правами і обов’язками, їх діяльністю і винагородою, реальними заслугами та їх громадським визнанням, між злочином і покаранням. Справедливість потребує еквівалентного обміну діяльністю та її результатами. Вона одночасно визначає відносини між людьми з приводу їх взаємних обов’язків і з приводу розподілу створених спільними зусиллями матеріальних і духовних благ.

Аналіз наукової літератури дозволяє нам включити до переліку життєзначущих цінностей природу і мирне співжиття.

Природа – це світ, який нас оточує, за винятком того, що створено людиною (культура). До неї належать земля, рослини, тварини, прісна вода (основа всього живого). Усе живе формує біосферу. Вона є середовищем існування людини. Ціннісне ставлення до природи має базуватись на ноосферному мисленні та парадигмі сталого розвитку [15], що націлюють людину на побудову гармонійних стосунків з природою, передбачають використання ресурсної бази для задоволення потреб темпами, що дозволяють їм відновлюватись і бути доступними для прийдешніх поколінь.

В умовах сьогодення швидкими темпами зростає антропогенне і техногенне навантаження на довкілля, забруднюється атмосфера, ґрунти, вода. У сільському господарстві, з метою отримання більшої врожайності, застосовуються хімічні засоби та генетично модифіковані організми [14]. У планетарних масштабах вичерпуються невідновні ресурси, вуглеводні, використання атомної енергетики спричиняє аварії, винайдено страшну зброю масового знищення, що може бути застосована неконтрольованими тоталітарними, авторитарними режимами проти людства.

Мирне співжиття – це ключова цінність, відсутність ворожнечі, шовіністичних намірів, коли панує компліментарна багатоманітність у міжетнічних, міждержавних відносинах, коли визнається право націй на культурну і політичну автономію, державну незалежність тощо. Зауважувалось, що на планеті Земля різко скорочується ресурсна база та стрімко зростає наводонаселення. Людство має шукати такі форми кооперації зусиль у глобальних масштабах, які б допомогли вижити. Часто трапляється так, що окремі народи, які розвивались екстенсивно (в історії – це культури номад) зазіхають на життєвий простір інших народів. Це призводить до колосальних матеріальних та людських втрат, відкидає людську цивілізацію у розвитку на цілі століття, примножує зло і руйнує, знищує усе живе.

Основними складовими цінності особистості іншої людини, які органічно поєднуються і вступають в тісну взаємодію, є: доброта, відповідальність, справедливість, повага людської гідності, людяність, миролюбність, милосердя [13]. Функції ціннісних орієнтацій у розумінні духовно-морального розвитку особистості полягають у формуванні системи визначених установок людини, що регулюють її поведінку в різних ситуаціях.

Коли йдеться про збереження життя певного народу, для нього життєзначущими будуть національні (патріотизм) та громадянські цінності (державна, демократія).

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, існують різні підходи до трактування понять «цінність», «життєзначущі цінності». Ми дотримуємося думки, що життєзначуща цінність – це феномен, який об'єктивно, за своєю природою, є благом для людини, спрямованим на утвердженні її в бутті, реалізації її творчих можливостей. Найзагальнішим способом практичного втілення цінностей в людському житті є обернення їх на норми, які виражені у формі вимог та приписів. Але не тільки у кодексах поведінки, педагогічних вимогах втілюються життєзначущі цінності, вони матеріалізуються у мистецтві і літературі, а відтак інтеріоризуються людиною і стають імперативи при прийнятті рішень та мотиваторами діяльності. У структурі життєзначущих цінностей ми виділяємо цінності природи, життя, здоров'я, істини, мудрості, справедливості, мирного співжиття.

Список використаних джерел

1. Словник української мови. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/cinnisti>
2. Кириленко Г.Г. Краткий філософський словарь / Г.Г. Кириленко, Е.В.Шевцов. – М. : Филологическое общество «Слово»; ООО «Издательство АСТ», 2002. – 480 с.
3. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи : монографія / Ю. Щербакова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2013. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5183/1/zinnosti.pdf>.
4. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / Здравомыслов А. Г. – М. : Политиздат, 1986. – 221 с.
5. Долженко В. О. Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Луганськ, 2006. – 20 с.
6. Юхименко Н.Ф. Гуманістичні параметри самореалізації особистості: потреби, інтереси, цінності : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Київ, 2003. – 15 с.
7. Сорокіна Н. Г. Державне управління формуванням ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.01 – теорія та історія державного управління. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.
8. Бех І.Д. Ціннісна система у розвитку особистості / І.Д. Бех // Вісник Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка : зб. наук. праць. – Випуск 1(5). – Полтава, 1999. – С. 3–20.
9. Білецька І.О. Виховання цінності іншої людини в молодших підлітків у процесі розв'язування моральних задач : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Київ, 2004. – 18 с.
10. http://studme.com.ua/165202057141/sotsiologiya/kultura_eto_tsennosti.htm
11. Бурка К. Цінність життя людини в контексті філософії екзистенціалізму ХХ ст. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/1674/1/6.pdf>
12. Павлова Т.С. Добро, совість і обов'язок як морально-правові категорії у філософії Г.В.Ф. Гегеля. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/25_SSN_2009/Philosophia/51713.doc.htm

13. Білецька І.О. Виховання цінності іншої людини в молодших підлітків у процесі розв'язування моральних задач : автореф. дис. ... канд.пед.наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Київ, 2004. – 18 с.
14. Сопівник І.В. «Принцип відповідальності» Г.Йонаса: методологічна основа виховання моральної відповідальності сільської молоді / І.В.Сопівник // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». – Вип. 208. – Ч.1. – С.177-183.
15. Сопівник Р.В. Виховання особистості майбутнього фахівця агропромислової галузі крізь призму функцій наставника академічної групи / Р.В.Сопівник // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». – Вип. 220, 2015. – С. 172-182.
16. Шевченко Г.П. Духовність людини ХХІ століття і світ мистецтва / Г.П.Шевченко // Виховання особистості в контексті професійної підготовки студентів аграрних вищих навчальних закладів: колективна монографія [за заг. ред. проф. С.М.Ніколаєнка]. – К.: ПП Лисенко М.М., 2015. – С. 56-74.

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ПОНЯТИЯ «ЖИЗНЕЗНАЧИМЫЕ ЦЕННОСТИ»

О. М. Ткаченко

Аннотация. В статье раскрывается сущность понятия «жизнезначимые ценности», которые рассматриваются нами как феномен, являющийся благом для человека направленным на утверждение его в бытии, реализацию творческих возможностей. Указывается, что жизнезначимые ценности воплощаются не только в кодексах поведения, педагогических требованиях, но и в искусстве, литературе, а потом интериоризируются человеком и становятся императивами, мотиваторами при принятии решений и деятельности. В структуре жизнезначимых ценностей мы выделяем ценности природы, жизни, здоровья, истины, мудрости, справедливости, мирного сосуществования. Отмечается, что для выживания народа, в ситуации внешней агрессии, внутреннего возмущения (Э. Берн) важны национальные (патриотизм) и гражданские ценности (демократия).

Ключевые слова: жизнезначимые ценности, ценностное отношение, добро, здоровье, истина, патриотизм, мирное сосуществование.

NATURE AND STRUCTURE OF THE CONCEPT «VALUES OF VITAL IMPORTANCE»

O. M. Tkachenko

Abstract. The article reveals the essence of the concept of «values of vital importance», which are considered by us as a phenomenon, which is good for a man to affirm it into being, implementation creative possibilities. It is stated that values of vital importance embodied not only in codes of conduct, educational requirements, but also in art, literature, and then internalized by man and become imperatives, motivators in decision-making and action. The structure values of vital importance we highlight the value of nature, life, health, truth, wisdom, justice, peaceful coexistence. It is noted that for the survival of people in a situation of external aggression and internal disturbance (E. Berne) essential national (patriotism) and civic values (democracy).

Keywords: values of vital importance, value attitude, good, health, truth, patriotism, and peaceful coexistence.